

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

بررسی و سنجش میزان سرمایه اجتماعی در شهر برازجان

نصراله کهزادی

وابستگی سازمانی: مدرس مؤسسه آموزش عالی علمی- کاربردی بهزیستی و تامین اجتماعی شهر برازجان
آدرس پست الکترونیک: nasrolla.1354@gmail.com

معصومه احمدی

وابستگی سازمانی: دانشجوی دوره دکتری جامعه شناسی علوم و تحقیقات واحد بوشهر- مدرس مراکز ضمن خدمت استان بوشهر
آدرس پست الکترونیک: m.ahmadi4890@yahoo.com

دلوت آتشی

وابستگی سازمانی: دبیر آموزش و پرورش شهر برازجان
آدرس پست الکترونیک نویسنده: Atashy.1357. @gmail.com

چکیده:

مساله مورد بررسی در پژوهش حاضر، سنجش و تبیین میزان سرمایه اجتماعی شهروندان برازجان می باشد. مفهوم سرمایه اجتماعی دربرگیرنده مفاهیمی همچون اعتماد، همکاری و همیاری میان اعضای یک گروه یا جامعه است که نظام هدفمندی را شکل می دهند و آنها را به سوی دست یابی به اهداف ارزشمند هدایت می کند. از جمله اهداف این تحقیق بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی، سنجش میزان اعتماد و مشارکت مردم در ابعاد خرد و کلان اجتماعی، مقایسه گروههای اجتماعی از نظر میزان اعتماد اجتماعی، بررسی رابطه بین گروه سنی، تحصیلات، وضعیت تاهل، جنسیت، وضعیت اشتغال و دینداری با میزان سرمایه اجتماعی پاسخگویان می باشد. روش تحقیق پیمایشی است و از پرسشنامه برای جمع آوری داده ها استفاده شده است. حجم نمونه برابر با ۳۲۳ نفر می باشد. از جمله نتایج تحقیق این است که سرمایه اجتماعی شهروندان در سطح متوسط روبه بالا قرار می گیرد، هرچه از سطح خرد اجتماعی به سطح کلان حرکت می شود از میزان سرمایه اجتماعی کاسته می شود. بالاترین میزان اعتماد اجتماعی به فرهنگیان و پابنترین آن به بنگاه داران اختصاص دارد. بین وضعیت اشتغال و دینداری پاسخگویان با میزان سرمایه اجتماعی آن ها رابطه معنادار آماری وجود دارد.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، شهر برازجان.

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

مقدمه :

انسان بطور ذاتی در تعامل و تقابل با دیگران نیازهای خود را برطرف ساخته و گذران امور می کند. اثرات این کنشها ی متقابل و نقش آنها تا حدی است که حذف آن ، زندگی را غیر ممکن می سازد. مفهوم سرمایه اجتماعی در برگیرنده مفاهیمی همچون اعتماد، همکاری و همیاری میان اعضای یک گروه یا یک سازمان و جامعه است که نظام هدفمندی را شکل می دهند، اطمینان و آرامش خاطر را در بین افراد پدید می آورد و آنها را بسوی دست یابی به هدف ارزشمند هدایت می کند.

انسان موجودی اجتماعی است و به دلیل گوناگون از جمله رهایی از تنهایی و برآورده نمودن نیازهایش ناچار به تعامل و برقراری کنش متقابل اجتماعی با دیگران است . دغدغه تنزل روابط اجتماعی از جمله موضوعات است که به کرات در جامعه شناسی کلاسیک به چشم می خورد تا آن جا که می توان گفت تولد جامعه شناسی معلول نگرانی از روند رو به تنزل روابط اجتماعی در نتیجه صنعتی شدن و آغاز مدرنیته است. جامعه شناسان اولیه درباره انتقال از گمیشافت به گزلفاشت - تاثیر زندگی شهری بر حیات انسانی نظرات گوناگونی ابراز نموده اند. به نظر زیمل فرآیندهایی همچون تقسیم کار فزاینده عقلانیت مفرط سلطه روزافزون و نظایر آن سبب پیدایش دلزدگی و احتیاط در روابط اجتماعی موجود در کلان شهر است. در حالت دلزدگی فرد قادر نیست تفاوت ها را دریابد . برای چنین فردی همه انسان ها در یک سطح و بدون تمایز ظاهر می شوند. در چنین شرایطی اهمیت زندگی از میان می رود تمام امور و فعالیت ها یکنواخت می شوند و رضایت از زندگی کاهش می یابد. احتیاط نیز از دیگر ویژگی های روابط اجتماعی در زندگی کلان شهری است. به موازات افزایش افراد یا به عبارتی تراکم فیزیکی روابط چهره به چهره کار کرد خود را از دست داده و جای خود را به روابط دیگری می دهند. به اعتقاد زیمل نتیجه چنین شرایطی ناپایداری روابط و کاهش اعتماد اجتماعی است. ایده تنزل روابط اجتماعی نخستین همچنان در کانون توجه جامعه شناسان قرار دارد (شارع پور، ۱۳۸۳). سرمایه اجتماعی را می توان به مشابه اکسیری دانست که شفا بخش همه دردهای جامعه است. سرمایه اجتماعی جامعه را سالم تر، دارا تر و شکیباتر می سازد (ازکیا، ۱۳۸۶).

اهمیت و ضرورت سرمایه اجتماعی :

سرمایه اجتماعی منبع کنش جمعی است و کیفیت روابط اجتماعی در هر جامعه بیانگر چگونگی سرمایه اجتماعی آن جامعه است . امروزه در جریان توسعه یک کشور در کنار انواع سرمایه طبیعی، انسانی و مادی سرمایه اجتماعی هم به عنوان درونداد و هم برون داد توسعه به شمار می آید. سرمایه اجتماعی ویژگی ذاتی و ژنتیکی نیست بلکه پدیده ای برخاسته از تجارب تاریخی مردم است و لذا همواره در معرض تغییر قرار دارد. شناسایی میزان و روند سرمایه اجتماعی در میان مردم می تواند به شناسایی روند تحولات فرهنگی و اجتماعی آن جامعه کمک زیادی نماید. با مطالعه علمی و دقیق سرمایه اجتماعی در میان اقشار مختلف جامعه می توان از این مفهوم در تحلیل مسایل اجتماعی - فرهنگی بهره گرفت به علاوه تداوم چنین مطالعه ای در بعد زمان می تواند روند تغییرات اجتماعی را در سطح کلان آشکار سازد، آگاهی از این روند می تواند به برنامه ریزان فرهنگی و اجتماعی در انتخاب سیاست های مناسب کمک فراوانی نماید.

ادبیات و پیشینه تحقیق:

سرمایه اجتماعی یکی از مفاهیم برجسته در علوم اجتماعی است که منشاء پیدایش آن به نیمه دوم قرن بیستم بر می گردد. اصطلاح سرمایه اجتماعی قبل از سال ۱۹۱۶ و برای نخستین بار در مقاله ی توسط هانی فان از دانشگاه ویرجینیای غربی مطرح شده است(الوانی و سید نقوی، ۱۳۸۱). اما مفهوم سرمایه اجتماعی تنها در دهه ی ۱۹۸۰ بود که به شدت مورد توجه قرار گرفت و توانست با گسترش نظری و تجربی جایگاه تعریف شده ی را در میان نظریه های جامعه شناسی به خود اختصاص بدهد(توسلی و موسوی، ۱۳۸۴). سپس در سال ۱۹۱۶ ژان ژاکوب که برنامه ریزی شهری بود از این اصطلاح استفاده کرد. به اعتقاد او برای یک شهر شبکه ها، حکم سرمایه اجتماعی را دارند. سپس این مفهوم در اقتصاد مورد استفاده قرار گرفت. ولی در واقع جیمز کلمن و تحقیق او در زمینه مشارکت در امور مدرسه بود که سبب جلب توجه امروزی به این مفهوم شد. سپس بوردیو و بعد در دهه ۱۹۹۰ پوتنام از این مفهوم برای مطالعه نهادهای دموکراتیک در ایتالیا استفاده کرد. بنابراین می توان گفت که مفهوم سرمایه اجتماعی از دهه ۱۹۲۰ مطرح گردیده ولی در چند سال اخیر بوده که به شدت مورد توجه قرار گرفته است (شارع پور ، ۱۳۸۳).

در واقع بوردیو، جز اولین محققانی بود که به تحلیل سیستماتیک ویژگی های سرمایه اجتماعی پرداخت. استفاده خاص بوردیو از مفهوم سرمایه اجتماعی برای درک این مسئله است که چگونه افراد از سرمایه اجتماعی استفاده می کنند تا وضعیت اقتصادی شان را در جوامع سرمایه داری استحکام بخشند. بوردیو استدلال می کند، که در چنین جوامعی، سرمایه اقتصادی منبع بسیار مهمی است و مسئله ی که وی

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

به آن می‌پردازد این است که چگونه سرمایه اجتماعی و فرهنگی می‌تواند باعث افزایش سرمایه اقتصادی افراد شود (وینتر، ۲۰۰۲). بورديو سه نوع سرمایه را شناسایی نموده: این اشکال سرمایه عبارتند از: شکل اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی؛ شکل اقتصادی سرمایه بلافاصله قابل تبدیل به پول است و در شکل حق مالکیت نهادینه می‌شود مانند دارایی‌های منقول و ثابت یک سازمان. سرمایه فرهنگی نوع دیگر سرمایه است که در یک سازمان وجود دارد. مانند تحصیلات عالی اعضای سازمان که این نوع سرمایه نیز در برخی موارد و تحت شرایطی قابل تبدیل به سرمایه اقتصادی است و سرانجام شکل دیگر سرمایه، سرمایه اجتماعی است که به ارتباطات و مشارکت اعضای یک سازمان توجه دارد و می‌تواند به عنوان ابزاری برای رسیدن به سرمایه‌های اقتصادی باشد (فوکویاما، ۱۳۷۹).

از این رو برای درک افکار بورديو در مورد سرمایه اجتماعی باید به خاطر داشته باشیم که توجه اصلی وی آن بوده است که به درک سلسله مراتب اجتماعی برسد. بورديو نیز همانند وبر معتقد است که برای درک این سلسله مراتب تنها توجه به وضعیت اقتصادی افراد و گروه‌ها کافی نیست و باید علاوه بر آن به وضعیت اجتماعی و فرهنگی آنها نیز توجه نمود. وی سرمایه اجتماعی را چنین تعریف می‌نماید: سرمایه اجتماعی عبارت است از مجموع منابع فیزیکی یا غیر فیزیکی در دسترس فرد یا گروهی که دارای شبکه نسبتاً بادوامی از ارتباطات نهادینه شده با آشنایی‌های دو جانبه و محترم هستند (فیلد، ۱۳۸۵).

بطور کلی باید گفت که مفهوم سرمایه اجتماعی در کارهای پیر بورديو (۱۹۹۸، ۱۹۹۶) نه تنها تعدیل کننده‌ی مهمی برای خوانش‌های هنجاری، تجربی و ذاتی از این مفهوم است بلکه بورديو از این مفهوم تعریف جامعه شناختی بسیار بهتری به عمل می‌آورد. در کارهای وی، سرمایه اجتماعی به جای آنکه یک هنجار باشد به معنای نوعی رابطه‌ی اجتماعی است. از نظر بورديو سرمایه اجتماعی در بردارنده‌ی یک سری شبکه‌های ارتباطی است که ممکن است به عنوان ابزاری در فرایند تشخیص طبقاتی استفاده شود. در نظر وی، سرمایه اجتماعی مانند سایر سرمایه‌ها (اقتصادی و فرهنگی) در نتیجه کار انسانی و باگذشت زمان انباشت می‌گردد و می‌تواند موجب افزایش سرمایه‌ها شود ولی در عین حال قابل تقلیل به سایر سرمایه‌ها نیست (لیزا، ۲۰۰۵). سرمایه اجتماعی بر اساس تعریف بورديو، حاصل جمع منابع بالقوه و بالفعلی است که نتیجه‌ی مالکیت شبکه بادوامی از روابط نهادی شده بین افراد و به عبارت ساده تر، عضویت در یک گروه است. البته سرمایه اجتماعی مستلزم شرایطی به مراتب بیش از وجود صرف شبکه پیوندهاست. در واقع پیوندهای شبکه‌ای می‌بایست از نوع خاصی باشند، یعنی مثبت و مبتنی بر اعتماد. به اعتقاد بورديو، سرمایه اجتماعی به عنوان شبکه‌ای از روابط و دیعه‌ی طبیعی یا ودیعه اجتماعی نیست، بلکه چیزی است که در طول زمان برای کسب آن باید تلاش کرد. به تعبیر بورديو، سرمایه اجتماعی محصول نوعی سرمایه گذاری فردی یا جمعی، آگاهانه یا ناآگاهانه است که به دنبال تثبیت یا بازتولید روابط اجتماعی است که مستقیماً در کوتاه مدت یا بلند مدت قابل استفاده هستند (بورديو، ۱۹۶۸). همانگونه که ملاحظه می‌شود، از دیدگاه بورديو سرمایه اقتصادی شکل غالب سرمایه گذاری است و انواع دیگر سرمایه که شامل سرمایه فرهنگی و اجتماعی است، به عنوان ابزاری برای حصول سرمایه اقتصادی مفهوم پیدا می‌کند. از نظر بورديو، سرمایه اجتماعی در ممالک سرمایه داری به عنوان ابزاری برای تقویت و تثبیت جایگاه اقتصادی افراد بشمار می‌رود در این ممالک، سرمایه اقتصادی پایه است و سرمایه اجتماعی و فرهنگی ابزاری برای تحقق آن محسوب می‌شود. می‌توان نتیجه گرفت که دیدگاه بورديو در زمینه سرمایه اجتماعی یک دیدگاه ابزاری صرف است. به عبارتی اگر سرمایه اجتماعی نتواند موجب رشد سرمایه اقتصادی شود کاربردی نخواهد داشت.

برخلاف بورديو، کلمن از واژگان مختلفی برای تعریف سرمایه اجتماعی کمک گرفت. وی مفهوم سرمایه اجتماعی را از ابعاد مختلف بررسی کرد. کلمن برای تعریف سرمایه اجتماعی از نقش کارکرد آن کمک گرفت و تعریفی کارکردی از سرمایه اجتماعی ارائه دهد و نه تعریف ماهوی. بر این اساس سرمایه اجتماعی شیء واحد نیست، بلکه مجموعه‌ای از عناصر گوناگونی است که دو ویژگی مشترک دارند: همه آنها شامل جنبه‌ای از یک ساخت اجتماعی هستند، و کنشهای معین افرادی را که درون ساختار هستند تسهیل می‌کنند. سرمایه اجتماعی، مانند شکل‌های دیگر سرمایه مولد است و دستیابی به هدف‌های معینی را که در نبود آن دست یافتنی نخواهد بود امکان پذیر می‌سازد. سرمایه اجتماعی مانند سرمایه فیزیکی و انسانی کاملاً تعویض پذیر نیست، اما نسبت به فعالیت‌های بخصوصی تعویض پذیر است. شکل معینی از سرمایه اجتماعی که در تسهیل کنشهای معینی ارزشمند است ممکن است برای کنشهای دیگر بی‌فایده یا حتی زیانمند باشد (کلمن، ۱۳۷۷). به اعتقاد کلمن، سرمایه اجتماعی به سه شکل می‌تواند ظاهر شود: اول، تکالیف و انتظاراتی که بستگی به میزان قابلیت اعتماد به محیط اجتماعی دارد. دوم، ظرفیت اطلاعاتی برای انتقال و حرکت در ساختار اجتماعی تا بتوان پایه‌ای برای کنش فراهم نمود. و سوم وجود هنجارهایی که توأم با ضمانت اجرایی موثر باشند (شارع پور، ۱۳۸۳). تعریف بورديو و کلمن تا حدودی شبیه هم هستند. هم بورديو و هم کلمن قائل به مشارکت و عضویت فرد در گروه بودند و ماحصل آنرا بعنوان سرمایه تلقی می‌نمودند. بورديو برای این مفهوم از واژه "جسبندگی" و کلمن از واژه "ساختار اجتماعی" کمک گرفتند. بر خلاف بورديو که سرمایه اقتصادی را به عنوان هدف نهایی در نظر گرفت، کلمن سرمایه انسانی را به عنوان هدف نهایی مطرح و سرمایه اجتماعی را به عنوان ابزاری برای حصول به

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

سرمایه انسانی بکار می برد. به عبارتی کلمن با استفاده از مفهوم سرمایه اجتماعی سعی در شناخت نقش هنجارها در داخل خانواده یا شبکه های اجتماعی بود تا از این طریق بتواند موجب تقویت سرمایه های انسانی شود.

پوتنام، استاد علوم سیاسی دانشگاه هاروارد، از متخصصین اخیر سرمایه اجتماعی است که نام او بیش از همه با این مفهوم پیوند خورده است، زیرا او توانست این مفهوم را از حلقه ی علمی و آکادمیک خارج کرده و وارد عرصه رسانه های جمعی کند. تاکید عمده وی به نحوه تاثیر سرمایه اجتماعی بر رژیم های سیاسی و نهادهای دموکراتیک مختلف است. پوتنام، سرمایه اجتماعی را مجموعه ای از مفاهیمی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه ها می داند که موجب ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه اعضای یک اجتماع شده و در نهایت منافع متقابل آنان را تامین خواهد کرد. از نظر وی اعتماد و ارتباط متقابل اعضا در شبکه به عنوان منابعی هستند که در کنش های اعضا جامعه موجود است. پوتنام سرمایه اجتماعی را به عنوان وسیله ای برای رسیدن به توسعه سیاسی و اجتماعی در سیستم های مختلف سیاسی می دانست. تاکید عمده وی بر مفهوم "اعتماد" بود و به زعم وی همین عامل بود که می توانست با جلب اعتماد میان مردم و دلتمردان و نخبگان سیاسی موجب توسعه سیاسی شود. بنابراین اعتماد منبع با ارزشی از سرمایه محسوب می شود که اگر در حکومتی به میزان زیادی وجود داشته باشد به همان اندازه رشد سیاسی و توسعه اجتماعی بیشتر خواهد بود. به اعتقاد پوتنام، تفاوت در سرمایه ی اجتماعی علت اصلی ایجاد تفاوت بین مناطق مختلف در زمینه ی اجتماعی مدنی است. به عبارت دیگر، مناطق دارای سرمایه اجتماعی زیاد دارای اجتماع مدنی زنده و پرشوری بوده و در نتیجه، اقتصاد پر رونق داشته و نهادهای سیاسی فعال دارند، ولی مناطق دارای سرمایه ی اجتماعی اندک هم در عرصه ی اقتصاد و سیاست دچار مشکل هستند.

فوکویاما از متفکرین هم عصر ما اعتقاد بر وجود هنجارها و ارزشهای غیر رسمی در یک گروه دارد و تعریف او از سرمایه اجتماعی چنین است: "سرمایه اجتماعی را به سادگی می توان به عنوان وجود مجموعه معنی از هنجارها یا ارزشهای غیر رسمی تعریف کرد که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میانشان مجاز است، در آن سهیم هستند". مشارکت در ارزشها و هنجارها به خودی خود باعث تولید سرمایه اجتماعی نمی گردد، چرا که این ارزشها ممکن است ارزشهای منفی باشد. او از هنجارهای منفی در گروه، هنجار موجود در مافیای ایتالیا را مثال می زند و داستانی را تعریف می کند که پدری فرزند خردسال خود را، با آگاهی از ترس فرزند از ارتفاع، در بالای دیواری قرار می دهد و فرزند را ترغیب به پریدن به سوی خود می کند فرزند به امید افتادن در بغل پدر می پرد اما پدر جاخالی می دهد و فرزند با صورت به زمین می خورد. فوکویاما با بیان این داستان نتیجه می گیرد که هنجار موجود در مافیا این است که حتی به پدر و مادرت هم اعتماد نکن این هنجار ممکن است هنجار منفی باشد ولی باعث انسجام گروه مافیا است. فوکویاما اعتقاد دارد که در ارتباط با سرمایه اجتماعی باید دو نکته را روشن کرد:

- سرمایه اجتماعی زیر مجموعه سرمایه انسان نیست؛ چرا که این سرمایه متعلق به گروههاست و نه به افراد، هنجارهایی که شالوده سرمایه اجتماعی را تشکیل می دهند، در صورتی معنی دارد که بیش از یک فرد در آن سهیم باشد.
- سرمایه اجتماعی با توجه به علم سیاست و علم اقتصاد لزوماً پیز خوبی نیست در این علوم همکاری و همیاری برای تمام فعالیتهای اجتماعی خواه خوب یا بد ضروری است (فوکویاما، ۱۳۷۹).

اجزای سرمایه اجتماعی :

با توجه به مطالب ذکر شده می توان به طور کلی دو جزء اصلی سرمایه اجتماعی را بدین صورت بیان نمود :

- الف - پیوندهای عینی بین افراد: نوعی ساختار شبکه ای عینی می بایست برقرار کننده ی ارتباط بین افراد باشد. این بخش از سرمایه اجتماعی حکایت از آن دارد که افراد در فضای اجتماعی با یکدیگر پیوند دارند.
- ب- پیوند ذهنی: پیوند های بین افراد می بایست دارای هیجانات مثبت باشد (زیمل، ۱۹۷۱).

پیوند ذهنی (اعتماد) :

بخش عمده نظریه مربوط به سرمایه اجتماعی مبتنی بر موضوع اعتماد است و اعتماد ارتباط تنگاتنگی با رابطه تعمیم یافته دارد و بطور کلی شاخص مناسبی برای پیوندهای مثبت و متقابل است. به اعتقاد بسیاری از فیلسوفان اجتماعی نظیر هابز و توکویل، اعتماد، پایه ی اساس نظم اجتماعی می باشد، تنش ها را کاهش داده و انسجام را افزایش می دهد. آن چه باعث اعتماد مردم به یکدیگر می شود احساس امنیت است. به هر صورت، مردم نیاز دارند تا به یکدیگر اعتماد داشته باشند تا بتوانند با چالش های جهانی شدن و عصر اطلاعات مقابله کنند. "اعتماد" عبارتست از تمایل فرد به قبول ریسک در یک موقعیت اجتماعی که این تمایل مبتنی بر حس اطمینان به این نکته است که دیگران به گونه ای که انتظار می رود عمل نموده و شیوه های حمایت کننده در پیش خواهند گرفت. به عبارتی دیگر اعتماد

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

یعنی آمادگی افراد برای این که در یک متن اجتماعی و در روابط اجتماعی بپذیرند که باید به دیگران اطمینان داشته باشند و البته دیگران نیز به همان نحو در ارتباطات خود اطمینان نشان دهند. به تعبیر فوکویاما: اعتماد انتظاری است که در یک اجتماع منظم، صادق و دارای رفتار تعاونی خود را نشان می دهد. در فرایند توسعه اجتماعی، میزان عضویت اعضای جامعه در گروهها، سازمان ها و انجمن های مختلف افزایش می یابد و آمادگی فرد برای برقراری ارتباط بیشتر می شود و بدین ترتیب اعتماد اجتماعی متقابل تعمیم می پذیرد. به همین جهت، آیزنشتات به درستی متذکر می شود که مهمترین مساله نظم اجتماعی غیر ممکن است. نظریه اعتماد و همبستگی اجتماعی است، یعنی بدون انسجام و اعتماد پایداری نظم اجتماعی غیر ممکن است. نظریه پردازانی همچون گیدنز دو نوع اعتماد را از همدیگر متمایز می کنند :

اعتماد به افراد خاص و اعتماد به افراد یا نظام های انتزاعی. اعتماد انتزاعی در برگیرنده آگاهی از مخاطره و فرد مورد اعتماد است. لذا در حالی که کنش گر می تواند به راحتی در مورد میزان ارزش اعتماد به افراد خاص بر اساس اطلاعات مربوط به تاریخچه ی آن فرد، انگیزه ها و شایستگی های او قضاوت کند، می تواند درباره میزان ارزش اعتماد نسبت به "دیگران تعمیم یافته" نیز دارای ایده ها و باورهایی باشند. افراد همچنین می توانند درباره میزان ارزش اعتماد نسبت به نظام های انتزاعی نظیر نهادها نیز دارای باورهایی باشند. از این فرآیند می توان با سطح نهادهای اعتماد نام برد. این نوع از اعتماد را گیدنز اعتماد به نظام های تخصصی می نامد. ممکن است کنشگر از فردی که اتومبیل یا خانه او را ساخته شناختی نداشته باشد، ولی نسبت به نظام استاندارد، تنظیم قواعد و قوانین، نظارت و کنترل کیفیت دارای میزانی از اعتماد باشد. برای سنجش سرمایه اجتماعی، سنجش اعتماد به نهادهای مختلف ضرورت دارد. در حالی که اعتماد به افراد خاص می تواند در سطح خرد سرمایه اجتماعی مهمی باشد، ولی اعتماد انتزاعی برای سرمایه اجتماعی در سطح ملی ویژگی مهمتری محسوب می شود (چلبی، ۱۳۷۵).

پیوندهای عینی:

دومین جزء سرمایه اجتماعی بیانگر پیوندهای عینی بین افراد و یا به عبارت دیگر، ارتباطات مردم با همدیگر و میزان مشارکت آن ها در مسایل گوناگون می باشد. اسپنسر، مشارکت را جوهره ی زندگی تعریف کرده است بسیاری از اندیشمندان مشارکت را حلقه گمشده ای در فرآیند توسعه می دانند (اوکلی و مارسدن، ۱۳۷۰). امروز مشارکت مردم در امور جامعه ، زیر بنا و بنیاد توسعه کشورها را بویژه در نظام های مردم سالار تشکیل می دهد. افزایش مشارکت مردم در فعالیت های خارج از خانه و ایفای نقش سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی همواره به عنوان یکی از مهم ترین هدف های کشور ایران در جهت توسعه پایدار بوده است.

یکی از انواع مشارکت، مشارکت سیاسی است، آیت ا. بجنوردی اهمیت موضوع مشارکت سیاسی را به واسطه مشروعیت بخش آن، به حکومت اسلامی می داند. مشروعیت حکومت اسلامی بعد از معصومین (ع) دارای دو رکن است و هر دو ذاتی و مقوم مشروعیت اند: یکی قوانین شارع مقدس یا همان شرایط و ویژگی هایی است که خداوند تعالی مقرر کرده است و دیگر انتخاب مردم ... هر قدر مشارکت سیاسی مردم کم رنگ تر شود همان قدر مشروعیت حکومت و نیز اقتدار آن کاسته می شود. چون مشارکت سیاسی و مشروعیت لازم و ملزوم یکدیگرند ... اگر مشارکت سیاسی مردم از بین برود و مردم از حکومت فاصله بگیرند. این نظام حکومتی، مشروعیت و اقتدار قانونی خود را از دست می دهد (موسوی بجنوردی، ۱۳۷۹).

در کنار مشارکت اجتماعی موضوع ارتباط اجتماعی مطرح است. ارتباط اجتماعی منشاء فرهنگ است و تعالی فرهنگ بدان مربوط است، شالوده ی حیات اجتماعی است و بدون آن هیچ یک از عناصر حیات جمعی پدید نمی آید، حتی امروزه سخن این است که معلولان جسمانی به هم پیبوندند و نگاه که چنین کنند، گویی غم و سختی های زندگی را با هم تقسیم می نمایند و کمتر به خودکشی و بیزاری از حیات روی می آورند. اهمیت ارتباط را نه تنها با شاخص فقدان ارتباط و آثار آن می توان سنجید، بلکه از طریق آثار و عوارضی که در صورت کاستی در ارتباط انسانی پدید می آیند، نیز می توان دید. انسان منزوی، تنها و فاقد ارتباط با دیگران، در معرض بسیاری از آسیب های اجتماعی همچون احساس سرخوردگی، ناکامی، نارضایتی و حتی خودکشی است. امیل دورکیم، در اثرش " خودکشی " به همین نتیجه دست می یابد، از این دیدگاه، خودکشی بیش از آن که منبعت از تنگدستی، مرض یا حتی نقص عضو باشد، از خلاء بین فرد و جامعه یا کاستی در روابط انسانی منشاء می گیرد. از همین رو است که امروزه سخن از گروه درمانی رانده می شود. بدین معنی که با بسط و تحکیم ارتباط انسان با دیگران، می توان بسیاری از نابسامانی های روانی وی را تسکین داد و آرامش و رضایت را به وی عطا نمود .

شاید فلسفه ی صلح رحم و تاکید فراوان دین مبین اسلام بر برقراری ارتباط با آشنایان و با خبر بودن از حال و احوال همسایگان نیز همین باشد. با بیرون کشیدن فرد از تنهایی، می توان او را به زندگی امیدوار ساخت و موجبات فراموشی بسیاری از ابتلائات او را فراهم

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

نمود، از همین روست تاکید دین مبین اسلام بر اینکه « به ریسمان الهی چنگ زیند و پراکنده نشوید ». از دیدگاه دیگر و با در نظر گرفتن بحران جوامع جدید صنعتی، سوروکین جامعه شناس معاصر بر این نکته تاکید دارد که یکی از شاخص های ورود جوامع به عصر حسی، کاستی یا اختلال در ارتباط انسانی است. آن گاه که به زعم او ایدئولوژی به فراموشی سپرده می شود و شی سروری، موجبات انتقال ارزش از انسان به شی را فراهم می سازد، یا آن گاه که از خودبیگانگی در فراموشی خویشتن و غربت انسانی تجلی می نماید، روابط آسیب پذیر، گذرا، شکننده و سست خواهد بود و همین روند به گسترش میزان طلاق، خودکشی، فحشاء و همه آسیب های اجتماعی منجر خواهد گردید (ساروخانی، ۱۳۷۷).

روش تحقیق:

روش مورد استفاده در این تحقیق « پیمایش » می باشد که از نوع تحقیقات توصیفی است. از پیمایش می توان برای هدف های توصیفی، تبیینی و اکتشافی استفاده کرد. از نظر «دواس» مشخصه ی پیمایش، مجموعه ساختمانند یا منظمی از داده هاست که وی آن را ماتریس متغیر بر حسب داده های موردی می نامد. بدین معنا که اطلاعاتی درباره متغیرها یا خصوصیات یکسان، دست کم برای دو مورد جمع آوری می شود و به یک ماتریس داده ها منجر می شود (دواس، ۱۳۷۶). جامعه آماری شامل کلیه ی شهروندان پانزده سال به بالای شهر برازجان می باشد. که براساس آمار اعلام شده از طرف شبکه بهداشت و درمان شهر برازجان برابر با ۶۸۲۱۸ نفر می باشد. نمونه عبارتست از: تعدادی از افراد جامعه که صفات آنها با صفات جامعه مشابهت داشته و معرف جامعه بوده، از تجانس و همگنی با فراد جامعه برخوردار باشند (حافظ نیا، ۱۳۸۱). میزان حجم نمونه در این پژوهش براساس فرمول کوکران و در نظر گرفتن میزان خطای ۵٪ و سطح معناداری ۹۵٪ برابر با ۳۲۳ نفر محاسبه شده است.

شیوه های نمونه گیری نسبت به موضوع و مسایل مورد بررسی متفاوت است و برای هر مساله ای بنا به شرایط مکانی و زمانی خاص نوع ویژه ای از نمونه گیری باید به کار گرفته شود. در این پژوهش نیز با توجه به موضوع، هدف تحقیق و ویژگی های پاسخگویان از روش نمونه گیری اتفاقی استفاده شده است. جمع آوری اطلاعات و داده ها با به کارگیری «پرسشنامه» محقق ساخته صورت پذیرفته است. که اعتبار صوری آن توسط تنی چند از همکاران دانشگاهی مورد تایید قرار گرفته است، و پس از آزمون مقدماتی پرسشنامه، «ضریب آلفای کرونباخ» آن به وسیله ی نرم افزار S.P.S.S محاسبه شده است که مقدار آن برابر با ۰/۸۴ می باشد. اطلاعات و داده های جمع آوری شده، با استفاده از نرم افزار S.P.S.S در دو بخش آمار توصیفی و آمار استنباطی متناسب با سطوح سنجش متغیرها، مورد پردازش، تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

اهداف تحقیق:

هدف کلی: بررسی و سنجش میزان سرمایه اجتماعی شهروندان برازجان.

اهداف جزئی تحقیق نیز عبارتند از:

- سنجش میزان اعتماد اجتماعی در بین جامعه هدف.
- بررسی میزان مشارکت اجتماعی پاسخگویان.
- مقایسه میزان اعتماد به گروههای متفاوت اجتماعی از نظر پاسخگویان.
- بررسی رابطه بین جنس، گروه سنی و سطح تحصیلات پاسخگویان با میزان سرمایه اجتماعی آنها.
- بررسی ارتباط بین وضعیت شغلی پاسخگویان و میزان دینداری آنها با میزان سرمایه اجتماعی.

فرضیه ها: فرضیه پاسخی موقتی به پرسش آغازین پژوهش است که به تدریج در جریان مطالعات اکتشافی و آماده سازی چارچوب نظری مساله پژوهش حک و اصلاح شده است و برای درک درستی یا نادرستی این پاسخ باید آنرا با واقعیت آزمود (کیوی و کامپنهود، ۱۳۷۱). بر این اساس فرضیه های ما نیز در این تحقیق عبارتند از:

- به نظر می رسد بین جنس پاسخگویان و میزان سرمایه اجتماعی آنها تفاوت معنادار آماری وجود دارد.
- به نظر می رسد بین گروه سنی پاسخگویان و میزان سرمایه اجتماعی آنها تفاوت معنادار آماری وجود دارد.
- به نظر می رسد بین وضعیت اشتغال پاسخگویان و میزان سرمایه اجتماعی آنها تفاوت معنادار آماری وجود دارد.
- به نظر می رسد بین وضعیت تاهل پاسخگویان و میزان سرمایه اجتماعی آنها تفاوت معنادار آماری وجود دارد.

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

- به نظر می رسد بین سطح تحصیلات پاسخگویان و میزان سرمایه اجتماعی آنها تفاوت معنادار آماری وجود دارد.
- به نظر می رسد بین میزان دینداری پاسخگویان و میزان سرمایه اجتماعی آنها رابطه معنادار آماری وجود دارد.

یافته ها :

داده ها و اطلاعات جمع آوری شده در دو بخش آمار توصیفی و آمار استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است که نتایج حاصله در جداول زیر آمده است.

جدول شمار ۱: بررسی میزان مشارکت خانوادگی و میزان مشارکت اجتماعی پاسخگویان

میزان	پایین	متوسط	بالا
مشارکت خانوادگی	٪۷	٪۳۸/۵	٪۵۴/۵
مشارکت در امور اجتماعی	٪۷/۶	٪۶۱/۶	٪۳۰/۹

اطلاعات جدول ۱ بیانگر این است که میزان مشارکت ٪۷ از پاسخگویان در امور خانوادگی در سطح پایین می باشد و ٪۳۸/۵ به طور متوسط در فعالیت های خانوادگی با دیگران مشارکت دارند. همچنین ٪۵۴/۵ دیگر نیز میزان مشارکت خویش در امور خانوادگی را در سطح بالا بیان داشته اند. میزان پاسخگویان با مشارکت پایین در امور اجتماعی در مقایسه با امور خانوادگی تغییر چندانی نداشته است، اما میزان پاسخگویان با مشارکت متوسط و بالا در امور اجتماعی نسبت به امور خانوادگی تغییر قابل ملاحظه ای داشته است به صورتی که به ترتیب به ٪۶۱/۶ و ٪۳۰/۹ تغییر نموده است.

جدول شمار ۲: بررسی میزان اعتماد اجتماعی پاسخگویان

میزان	پایین	متوسط	بالا
اعتماد خانوادگی	٪۵/۲	٪۱۵/۸	٪۷۹/۱
اعتماد به دوستان	٪۵۵/۵	٪۴۳	٪۱/۵
اعتماد به نهادها و موسسات مالی	٪۶۲/۵	٪۳۶/۹	٪۰/۶
اعتماد به اقشار شغلی	٪۱۵/۶	٪۷۶/۴	٪۸

براساس داده های جدول ۲ درصد پاسخگوییانی که درجه اعتماد آنها نسبت به خانواده پایین می باشد برابرست با ٪۵/۲، به گروه دوستان برابر با ٪۵۵/۵، نسبت به نهادها و موسسات مالی برابر با ٪۶۲/۵ و نسبت به گروهها و اقشار شغلی برابر با ٪۱۵/۶ می باشد. همچنین میزان اعتماد خانوادگی ٪۱۵/۸ از پاسخگویان در سطح متوسط می باشد که در این سطح اعتماد به دوستان برابر با ٪۴۳، نهادها و موسسات مالی برابر با ٪۳۶/۹ و اعتماد نسبت به گروههای شغلی برابر با ٪۷۶/۴ می باشد. در حالی که ٪۷۹/۱ از پاسخگویان اعتماد بالایی نسبت به اعضای خانواده خود دارند این میزان نسبت به گروه دوستان به ٪۱۵/۵، نسبت به نهادها و موسسات مالی به ٪۰/۶ و نسبت به گروههای شغلی به ٪۸ کاهش یافته است.

جدول شمار ۳: رتبه بندی گروههای شغلی براساس میزان اعتماد اجتماعی پاسخگویان به آنها در سطح ۵-۱

رتبه	گروه شغلی	میانگین	رتبه	گروه شغلی	میانگین
۱	فرهنگیان	۳/۸۷	۷	قضات	۲/۸۰
۲	ورزشکاران	۳/۵۲	۸	روزنامه نگاران	۲/۷۹
۳	پزشکان	۳/۳۳	۹	رانندگان	۲/۵۰
۴	هنرمندان	۳/۲۱	۱۰	کسبه و بازاریان	۲/۳۴
۵	روحانیون	۲/۸۷	۱۱	بنگاه داران	۱/۶۹
۶	نیروی انتظامی	۲/۸۴			

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

اعداد و یافته های مندرج در جدول ۳ نشان می دهد که فرهنگیان ، ورزشکاران و پزشکان در رتبه های ۱ تا ۳ قرار گرفته اند و رانندگان، کسبه و بازاریان و همچنین بنگاه داران املاک و مستغلات به ترتیب رتبه های ۹- ۱۰ و ۱۱ را از نظر میزان اعتماد اجتماعی به خود اختصاص داده اند.

جدول شماره ۴ بررسی میزان سرمایه اجتماعی پاسخگویان

سرمایه اجتماعی	پایین	متوسط	بالا
میزان	۲۰/۸٪	۶۹٪	۱۰/۲٪

جدول شماره ۴ بیانگر آن است که در مجموع ۲۰/۸٪ از پاسخگویان از سرمایه اجتماعی پایین برخوردارند. سرمایه اجتماعی ۶۹٪ از آنها در حد متوسط و فقط ۱۰/۲٪ در حد بالا می باشد.

جدول شماره ۵: آزمون فرضیه های تحقیق

فرضیه	آزمون آماری	مقدار آماره	سطح معناداری sig
رابطه بین گروه سنی و میزان سرمایه اجتماعی	تحلیل واریانس یکطرفه	۱/۶۹	۱/۳۴
رابطه بین سطح تحصیلات و میزان سرمایه اجتماعی	تحلیل واریانس یکطرفه	۰/۰۷۱	۰/۳۲۷
رابطه بین وضعیت تاهل و میزان سرمایه اجتماعی	T برای دو گروه مستقل	۰/۱۰۳	۰/۲۱۱
رابطه بین جنسیت و میزان سرمایه اجتماعی	T برای دو گروه مستقل	۰/۵۵۷	۲/۰۸
رابطه بین وضعیت اشتغال و میزان سرمایه اجتماعی	T برای دو گروه مستقل	۲/۹۵۳	۰/۰۲۰
رابطه بین میزان دینداری و میزان سرمایه اجتماعی	پیرسون	۰/۳۰۶	۰/۰۰۰

داده ها و اطلاعات مندرج در جدول ۵ بیانگر آن است که فقط بین وضعیت اشتغال و میزان دینداری پاسخگویان با میزان سرمایه اجتماعی آنها تفاوت و رابطه معنادار آماری وجود دارد و در این دو مورد فرض محقق پذیرفته می شود در حالیکه سایر فرض های محقق مبنی بر وجود تفاوت و یا رابطه آماری بین متغیرها پذیرفته نمی شود.

بحث و نتیجه گیری :

هر پژوهشی به منظور دست یابی به یک سری اهداف صورت می گیرد که این پژوهش نیز از این قاعده مستثنی نیست. به طور کلی نتایج حاصل از تحقیق بیانگر آن است که میزان سرمایه اجتماعی شهروندان برازجانی در سطح متوسط روبه بالایی قرار دارد. میزان اعتماد به گروهها و نهادها در مقایسه با اعضای خانواده در سطح پایینی قرار دارد ، به صورتی که بین میزان اعتماد زیاد نسبت به اعضای خانواده در قیاس با دیگر گروهها اختلاف فاحش و اساسی مشاهده می گردد . علاوه برای گروههای اجتماعی: فرهنگیان، ورزشکاران و پزشکان از بیشترین میزان اعتماد در نزد پاسخگویان برخوردار بوده اند در صورتی که رانندگان، کسبه و بازاریان و همچنین بنگاه داران املاک و مستغلات از کمترین اعتماد اجتماعی نسبت به دیگر گروهها برخوردارند که این یافته با نتایج پیمایش ملی ارزش ها و نگرش های ایرانیان (۱۳۸۱) همخوانی دارد و موید آن است. علاوه بر این هرچه سطح دینداری پاسخگویان افزایش یافته است ، میزان سرمایه اجتماعی نیز افزایش یافته است و با کاهش آن، دیگری نیز کاهش یافته است. همچنین شاغلین در مقایسه با افراد بیکار و فاقد اشتغال از سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردارند.

وجود سرمایه اجتماعی کلید استقرار جامعه مدنی و حیات شهروندی است و فقدان سرمایه اجتماعی مانع اساسی بر تأسیس و استقرار آن است. جوامع دار ای این نوع سرمایه بستر مناسبی بر ای شکل گیری جامعه مدنی توانمند، پاسخگو و کارآمد فراهم می سازند. اما در

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

مقابل، تهی شدن یک جامعه از سرمایه اجتماعی به ناکارآمدی بسیاری از سیاست‌ها و طرح‌های پیشنهادی در حوزه برنامه ریزی منجر می‌شود. سرمایه اجتماعی در هر جامعه‌ای تابعی از موجودی فضیلت‌های اخلاقی آن جامعه است و با همه سطوح کلان (دولت و نهادهای حکومتی) میانه (حکومت‌های محلی، سازمانها و نهادهای مدنی) و فردی (رفتار فردی) ارتباط دارد. با عنایت به این امر و همچنین نتایج تحقیق پیشنهاد می‌گردد که دولت اهتمام جدی در جهت وضعیت اشتغال افراد جویای کار داشته باشد زیرا که اشتغال می‌تواند موجب حس رضایت از خود و نگرش مثبت نسبت به دیگران گردد و در نهایت باعث بالا رفتن اعتماد اجتماعی و میزان مشارکت افراد در نهادها و تشکلات مدنی گردد. همچنین دین به عنوان یکی از عناصر مهم و بنیادین فرهنگ ایرانی - اسلامی می‌باشد. که با آرایه الگوهای عملی مناسب در جامعه و عمل براساس دستورات آن به صورتی که افراد به حق و حقوق خود دست یابند می‌تواند زمینه مناسبی برای افزایش سرمایه اجتماعی باشد. همگامی مسولان با مردم و عمل به گفته‌ها و وعده‌ها خود می‌تواند یکی دیگر از ابزارهای گسترش سرمایه اجتماعی در جامعه باشد.

منابع :

- ازکیا، مصطفی، ۱۳۸۶، جامعه‌شناسی توسعه، چاپ ششم، تهران، انتشارات کیهان.
- اوکلی، پیترو و مارسدن، دیوید، ۱۳۷۰، رهیافت‌های مشارکت در توسعه روستایی، مترجم منصور محمود نژاد، تهران.
- الوانی، مهدی و سید نقوی، میرعلی، ۱۳۸۱، سرمایه اجتماعی، مفاهیم و نظریه‌ها، تهران، فصلنامه مدیریت، شماره ۳۳-۳۴.
- بهزاد، داوود، ۱۳۸۱، سرمایه اجتماعی بستری برای ارتقاء سلامت روان، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دوم، شماره ۶.
- توسلی، غلامعباس و موسوی، مرضیه، ۱۳۸۴، مفهوم سرمایه در نظریه‌های کلاسیک و جدید با تاکید بر نظریه‌های سرمایه اجتماعی، نامه‌ی علوم اجتماعی، شماره ۲۶.
- ساروخانی، باقر، ۱۳۷۷، جامعه‌شناسی ارتباطات، تهران، انتشارات اطلاعات.
- شارع پور، محمود، ۱۳۸۳، بررسی مسایل اجتماعی ایران، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور.
- دواس، دی، ۱۳۸۳، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ ناییبی، تهران، نشر نی.
- زیمل، گئورگ، ۱۳۷۲، کلان شهر و حیات ذهنی، مترجم یوسف ابادری، نامه علوم اجتماعی، تهران، نشر نی.
- چلبی، مسعود، ۱۳۷۵، جامعه‌شناسی نظم: تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی، تهران، نشر نی.
- حافظ نیا، محمدرضا، ۱۳۸۸، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، چاپ شانزدهم، تهران، انتشارات سمت.
- فوکویاما، فرانسیس، ۱۳۷۹، پایان نظم، مترجم غلامعباس توسلی، تهران، انتشارات جامعه ایرانیان.
- فیلد، جان، ۱۳۸۵، سرمایه اجتماعی، ترجمه جلال متقی، تهران، موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی.
- کلمن، جیمز، ۱۳۷۷، بنیادهای نظریه‌های اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی.
- کیوی، ریمون و کامپنهود، لوک وان، ۱۳۷۱، روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.
- موسوی بجنوردی، سید محمد، ۱۳۷۷، نقش مشارکت در مشروعیت حکومت اسلامی، انتشارات سفیر.
- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۱، پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش ایرانیان، تهران: دفتر طرح‌های ملی.